

A LÁZADÓ POLGÁR A LIBERTÍNUSOK FOGSÁGÁBAN

Létrehozóinak és egykori öntudatos birtokosainak elhunytával, a kultúrkincseket saját szellemi javaiknak tekintő történelmi osztályok kihalásával kulturális örökségünk gazdátlan maradt. A hatalmas vagyon kezelői tanácstalanok, mert az örökös egyelőre nem jelentkezik. Szemmel láthatóan nem tud az örökségről. Nem jut el tudatáig, hogy a hagyatékok őt illeti meg, nem fér a fejébe, hogy a végrendelet kitételei a hagyományozó szándékai szerint rá vonatkoznak. El nem tudja képzelni, milyen kapcsolat fűzi az elhunytához, és mi köze lehet a hatalmas, mesebeli értéket jelentő vagyonhoz. Az helyzet felfogásában az a nyomasztó gondolat akadályozza, hogy mit is kezdhetne az életvitelének, gondolkodásának megváltoztatását igénylő, személyiségének átformálását követelő javakkal. Ezért minduntalan kitér átvételük elől, és a legkülönbözőbb módon igyekszik bizonyítani önmaga meg mások előtt a megtiszteltetés túlzott voltát, személye méltatlanságát a rá háruló terhes feladatra.

Felebarátunk, a modern fogyasztói társadalom polgára — róla van szó — nincs tisztában származásával. Nem tudja, kicsoda voltaképpen, nem ismeri tetteinek, érzéseinek, gondolatainak végső motívumait, a világát, kultúráját tudtán kívül kormányzó elveket. Hiányérzetét csillapítandó, képtelen meséket terjeszt magáról. Azt állítja, hogy nem apától, anyától született, hanem úgymond rózsabokorban jött a világra, a természet vadvirága. Azt hiszi, így megszabadulhat a nyomasztó talánytól, pedig a személyes szellemi feladat előli kitérésével a lázadás veszélyes ösvényére téved. Igaza van, ha undorodik a szülei által el nem ismert fattyúk, szerelemgyerekek gátlástalan hataloméhségétől, pénzsóvárságától, és nem hajlandó közöttük elvegyülve küzdeni elismertetéséért. Meg lehet bocsátani tévedését, hogy a vér és a név szerinti származás bálványozása helyett a lélek természetes tisztasága révén remél erköcsi magaslatra emelkedni. De nem maradhat súlyos következmények nélkül, hogy dacosan felhagy az elsőszülöttség kiválasztottságát biztosító atyai áldás állhatatos kéréseivel, s ezáltal lemond szellemi hagyatékáról.

Lehet, hogy így van — mondhatja a lázadó — csakhogy ami történt, megtörtént, nincs mód az úton visszafordulni, az elkövetett hibákat jóvátenni. Válaszul ezt kell mondanunk: bármennyire igaza van, mégis megfontolandó, mi történt tulajdonképpen. Nem vitás, a szellemi javak elfogadásáról lemondó lázadó polgár — személyiségének egységét megbontva — szabad utat engedett a személytelen elemi erőknek, a "romlatlan természetnek", és ily módon új helyzet teremtdött. Az azonban pusztán illúzió, hogy ennek következményként a természet romlatlan gyermekévé vált volna. Lázadása ellenére sem tudta szégyenérzet nélkül fogadni a természet elemi megnyilvánulásait, nem sikerült visszalépnie a szellem személyes megtapasztalása előtti naiv állapotába. Szégyenérzete tanúsítja, hogy az atyai örökség elutasítása dacára sem szűnt meg a szellemtől érintettség. Nem is kell csodálkoznunk rajta, hiszen mi más a lázadás, mint szellemi megnyilvánulás: a szellemet csak szellemileg lehet elutasítani. Bár nem tud róla, és a legkevésbé éppen ő képes felfogni, a szellemtől érintettségről tanúskodó szégyenérzete az egyetlen remény, hogy útja végén a szülői házba vissza fog térni.

A lázadás viszont éppen abban áll, hogy a lázadó nem tudja szégyenérzetét elfogadni, nem tekinti a szellem elutasítását bűnnek, nem hajlamos elviselni a szégyenérzet és a

büntudat kiváltotta szenvedést, és ezáltal nem indulhat el a megtisztulás útján. A szorongató személyes feladatok — önmaga — elől menekülő lázadó esztelen örvongésében bármire képes. Már csak arra vágyik, hogy a szenvedéstől megszabaduljon, és attól sem riad vissza, hogy tisztító tüzének elkerülése érdekében életéből és világából poklot csináljon. A szégyenérzettől gyötört lázadó eszelős vágyának erőterében képződik meg a libertínus, a szabados szerepköre, akinek mint szellemi, lelki és fizikai rabtartójának szenvedése csillapítása fejében a kezére adja magát.

A libertínus azt ígéri, hogy megszabadítja a lázadót az úgynevezett előítéletektől, komplexusoktól. Úgy találja, hogy a korábban a szellemet elutasító lázadó félúton megállt, és képtelen a lázadásból visszamaradt szégyenérzettel hasonló határozottsággal leszámolni. Ha a szégyenkezés képességétől nem is foszthatja meg a lázadót, ezt a szerinte született mazochistát, a szellemi kábítószerek gazdag választékát kínálja neki, és a lelki szenvedések tökéletes, a legkorszerűbb kívánalmakat kielégítő csillapításáról gondoskodik. A szabados, aki nem alaptalanul nevezi így magát, erre azért képes, mert nem ismeri a szégyenérzetet, és a mazochizmus gyanúja sem férhet hozzá, hiszen mint minden gátlástalan, örömét a mások szenvedésében találó rabtartó, szadista.

Világunk és benne felebarátunk, a lázadó polgár a szabadosok fogságában sínylődik. Hatalmat nem fizikai vagy mágikus erővel vettek rajta, nem a szabados fosztotta meg a lelki békéjét elvesztő lázadót szabadságától, hanem a szellemi-lelki önállóság készségét elvesztve önként adta rabtartóinak kezére magát. Ha nem a lázadás ferde képzeleti szerint ítélünk a kialakult helyzetről, és hiszünk abban, hogy minden valóban emberi problémának személyes, szellemi értelme van, akkor tudjuk, hogy a megoldás kulcsa nem a hatalomban lévő szabados, hanem a neki alávetett, az ő gyötülésének kitett fogoly kezében van. Ugyanis a szellemtől érintettség jegyét változtalanul magán hordja, és gyötrelmessé váló következményeit ő viseli. A szabados viszont, ha korábban lázadó is volt, megszűnt az lenni az önmaga elől menekülő polgár lelki sebére települése óta. Mivel a szellemi kérdések iránti érzékenységet jelen állapotában elvesztette, a dolgok mostani folyásáért felelősséggel nem tartozik.

Nem akarom ezzel azt mondani, amit a victimológia, a libertínusok tudománya mond, hogy a féltékenység, a gyávaság, a szégyenlősség kelti föl mások agresszivitását, s ezért lényegében a támadó az áldozat, a neki alávetett lázadó polgár áldozata. Nem fogom a szabadosok kegyetlenségét sem hatásos gyógymódnak tekinteni. A büntetés elől menekülő, de a lelkifurdalástól szabadulni nem tudó lázadót pedig nem készülök a szadista szégyenérzetének kihunyásáért felelősségre vonni. Egy másik körülményre szükséges itt a figyelmet irányítani. Arra, hogy a középkor mitologikus elképzelésével ellentétben a pokol és általában a rossz nem Istentől való. A poklot a szabadságukkal visszaélő emberek csinálják, és bár benne a tökéletes reménytelenség állapotát kell látnunk, mégsem helyes e világ viszonylatában örökkévalónak gondolnunk. Ahogy bármikor bárki belejuthat, egyszer minden lakója — kínzó és megkínzott egyaránt — kiszabadul majd belőle. A lázadó polgár poklában magát otthonosan érző libertínus csak látszólagosan és időlegesen ura a helyzetnek. Bármennyire véglegesnek akarja feltüntetni, megszűnését nincs mód megakadályozni, és bármennyire el akarja hitetni, hogy minden tőle függ, vele ellentétben tudjuk, ha akarná, sem lenne képes a kialakult állapotokat megváltoztatni.

A pokolban azért nincs remény, mert határain belül nincs jobb és rosszabb lehetőség. A benne szenvedő lázadó bármit tesz, mindig rosszul jár, így is, úgy is csak szenvedéseit növeli. Nem vezet semmire, ha szembe fordul a libertínussal, e szembe fordulásban nem

mutatkozhat meg a lázadás szellemisége, hiszen lázadni csak Isten és az igazság ellen lehet. A libertínusnak pedig nincs sem Istene, sem igazsága. A szabadossal folytatott kilátástalan viaskodás a mániákus öngyötrés legtisztább megnyilvánulása. Ha nem a szellemben fogan a szembefordulás, akkor a természettől való, és mi lehet megalázóbb a lázadó számára, mint a természetnek kiszolgáltatottság szakadatlanul ismétlődő megnyilvánulása. Minél gyakrabban és nyilvánvalóbban a természet mozgatja a lázadót, vagyis minél hevesebben fordul szembe rabtartójával, a magának mindent megengedő szabadossal, annál inkább hasonul hozzá. Annál kevésbé indokolhatja maga és mások előtt szembe fordulását, annál inkább igazolja ellenfelének azt a véleményét, hogy nem a feloldhatatlan dilemmáin cinikusan játszó rabtartójának, hanem saját előítéleteinek a foglya. De vajon jobb-e, ha a kilátástalan ellenszegüléssel felhagyva, helyzetébe akár csak látszólagosan is belenyugodva, önként teszi azt, amit rabtartója elvár tőle: igyekszik szégyenérzetét leküzdve kiszolgáltatni magát, pontosabban azt, ami személyiségéből elvárhatója ellenére megmaradt?

Sade márki beteges képzelete a libertínusok tanyáit isten háta mögötti kolostorokba, az élet megszokott menetéből kiszakadt várakba helyezte. A kultúrtörténet szellemi megpróbáltatásait megsínylő, beteg lelkű és szellemű világunkban azonban a szabadosság mindennapi jelenséggé vált. Ezt a józan ész számára nehezen felfogható, fantazmagorikus állapotot a kultúra személyes szellemi értékeit elutasító és lázadása által létünk szellemi alapjait megbolygató, gondozásuk feladatába magát illetéktelenül beleártó polgár bukása magyarázza. Mivel a lázadó bukása szellemi természetű, nincs értelme a polgárt mulasztással vádolnunk, neki bármiféle erkölcsi szemrehányást tennünk. Nem mondható, hogy nem próbált volna a lázadása következtében ráháruló feladatoknak eleget tenni. Lázadása éppen abban állt, hogy a hozzá nem illő szerepet makacs megszállottsággal erőltette. Esmék képviselőjének akarta mindenáron látni magát. Arról nem tehet, hogy gyakorlatias beállítottsága miatt száján a büszke, szép szavak földhözragadt érdekek ideologikus érvényesítőivé süllyedtek. És arról sem, hogy néhány szép és beteg virág kitenyészését követően a személyes igazságtól elszakadó eszmék, az egymásnak feszülő ideológiák vérbe és lángba borították a világot.

A vérözön és a lángtenger, a tudatosan szított gyűlölködés láttán sokan már poklot emlegettek, de ez a megjelölés akkor még pontatlan, szónokias és ideologikus volt. Pontatlan azért, mert az áldozatok ártatlanok voltak, és sok volt a helyzetet nem értő, a történésekben lényegében kívül álló, megtévesztett, naiv ember. A pokolban egyik sem elképzelhető. Ideologikus pedig azért, mert azt sugallta, csinálhatja mindezt a lázadó jobban is, hogy van értelme a polgárt erkölcsileg felelősségre vonni, és akadhat olyan ideológia, amely segít a tévedéseket kijavítani, a polgár titánikus vállalkozását happy enddel zárni. A szabadosság mára kirajzolódó pokláról viszont el kell ismernünk, valóban nem ideologikus. A szellemtől érintetlen libertínus nemcsak az eszméktől, de az ideológiáktól is szabad, és a kezelésébe vett lázadót megszabadítja azok mámorától. Ha pedig az ideológia a gyakorlatiasság által lefokozott eszme, akkor a lázadó polgár megszabadítása az ideológiáktól a gyakorlatiasságból való kiemeléseként is értelmezhető. És valóban: a pokol metafizikai tér. Az más kérdés, hogy olyan torz, az igazságtól elszakadt, értelmetlen metafizika tere, amelyet keresései végpontján a lázadó és lázadásában magára maradó polgár magának csinál.

A pokol talányát akkor sikerül megoldanunk, ha belátjuk a lázadás bűnének kultúrtörténeti-üdvégtörténeti értelmét, és az értelemteljesülésnek mint megváltásnak szabad utat adunk. Láttuk, a lázadó azért válik poklnak rabjává, mert a szellem elutasítását természetesenek, szabadosságát értelmesnek tartja, vagyis tagadja a lázadás bűn voltát. De másodlagosan

az is bevonódik a lázadásba, aki a poklot, mások poklát örökkévalónak, Isten akarata szerintinek tartja, aki tagadja a bűnbeesés, a megváltás kultúrtörténeti értelmét, és a bűn, a rossz görcsös, értelmetlen elutasításában a szellem e világi működésének határt szab. A lázadás azért bűn, és azért lehet ugyanakkor értelme, mert bár a hit kárára van, a polgár hite a lázadást megelőzően fogyatékos volt. Istenközpontú gondolkodása, vagyis minden szellemi kezdeménnyel készságnak a Teremtőhöz utalása és az ember Isten képére teremtettségének homályban hagyása megakadályozta a szellem e világi működésének belátásában. Hite szakadatlanul attól a veszélytől volt terhes, hogy az általa nem eléggé személyesen megélt szellemi hatalmat tárgyiasítja, illetve következményeként a szellem e világi működését akadályozza. A lázadást követően a polgár hite csak emberközpontú lehet, hiszen szabadossága poklából a lázadó akkor szabadulhat, ha átlátja helyzetét, felfogja fogságba esésének és megváltásának értelmét. Aki pedig az emberközpontú felfogástól elzárkózva a szabadosság e világi poklát örökkévalónak, Istentől valónak gondolja, ha addig nem is lázadt, ha a lázadóval ellentétben nem is tagadta meg hitét, elveszti azt, hiszen a világ gonoszságát Isten akaratával és az igazság erejével mégsem magyarázhatja.

A lázadó polgár elutasítja a kultúrát, és ezzel a legsúlyosabb, a szellem elleni bűnt követi el. A világ szellemi egységét biztosító lét, a nem e világból származó igazság, azaz Isten nem engedi meg a rosszat, és az Isten által teremtett, a létben tartott világ a rosszat csak a jó hiányában, létezésének fogyatékoságaiban ismeri. A lázadó meghasonlott lényéből viszont a gonoszság mint romboló erő árad a világra. A szellemet elutasító és a testet a szellemhez hasonlóan halhatatlannak, az anyagot örökkévalónak vélt lázadó — romboló erejétől ittasultan — gonoszságát a világ egyik alkotóelemének gondolja. Amilyen mértékben tudatában van lázadásának, és amilyen mértékben személyes gonosz akaratából veti el a szellemet, a kultúrát, a lázadó tértől és időtől, a mindenkori körülményektől függetlenül lázadásáért felelősséggel tartozik. Miután minden ember szabad akaratral rendelkezik, minden, a szellem elleni bűn körébe bevonódott felebarátunk a személyes felelősségnek egy bizonyos hányadát viseli.

Bár tettéért a lázadó személyes felelősséggel tartozik, modern világunk nem egyes emberek akaratából vált pokollá, hanem mert bizonyos kultúrtörténeti tényezők következtében igen sok kortársunk bevonódott a lázadás személytelen rendszerébe, közöttük olyanok is, akiknek magához a lázadáshoz nem sok közük volt, akiket a lázadó gonosz akaratla megtevesztett. A lázadás mai sikerét és a polgár megtéveszthetőségét az istenközpontú felfogás szűkössége magyarázza, tehát azok a nehézségek, amelyekkel a polgár kultúrába illeszkedésének korábbi, középkori formájáról az újkori emberközpontú formára való átmenet jár. Mivel a kultúrtörténet nem lázadások története, és értelmetlen lenne azt állítanunk, hogy a bűn viszi előre a világot, az istenközpontú beállítottság elégtelenségét megmutató jelenbeli állapotot nem üdvözölhetjük. Mégis a gonosz jelenkori kiáradását abban az értelemben javunkra fordíthatjuk, hogy belőle a lázadás tengerében elmerült humanista szellemiség, a kultúránk alapját képező emberközpontú gondolkodás megújításának szükségességére és lehetőségére következtethetünk.

A lázadás körébe bevonódó és gyermeki hitét, szellemi ártatlanságát elvesztő polgárnak nincs ereje ahhoz, hogy bűnét, a lázadást elismerje, és saját kezdeménnyezésére a kultúra szellemi javainak örökösévé váljon. Ugyanez, a szabadosság poklában elkeveredő polgár azonban felszabadító élményként élheti meg azt a fölismerést, hogy megtévesztés áldozata. Beláthatja, nincs olyan mértékben kiszolgáltatva a természeti szükségesszérőségeknek

és a szellemi-lelki szenvedéseinek csillapítását vállaló, cserében pedig fölötté zsarnokoskodó libertínusnak, amint pillanatnyilag tűnik számára. A lázadó polgár megvilágosodása az emberközpontú világkép körébe kerülését, a végső személyes-szellemi (metafizikai) kérdések teljes értékű intellektuális megvilágítását, vagyis számára beláthatóvá tételét jelenti. Mivel a rossz nem szellemi, hanem gyakorlati jellegű (a lázadón a szellem világossága csak annyiban tükröződik, amennyiben az igazságot tagadja, vele szembe fordul), a lázadás tüze olyan mértékben lohad, amilyen mértékben nem táplálják, azaz a megtévesztés rendszere nem működik, és erőfeszítéseit kézzelfogható siker nem koronázza. A megtévesztett polgárnak, a nem igazi lázadónak a felelőssége (akinek bűne egyébként az igazi lázadónál kisebb) a szellemi kérdések intellektuális megvilágításával megnő. Bár a lázadást nem ő kezdeményezte, fenntartását a továbbiakban együttműködésével, a lázadás tüzét táplálva, biztosítja. A kialakult helyzethez ragaszkodva, becsapottságát önbecsapásával, képmutatásával megerősítve, lebontását ő akadályozza meg. Az sem lehetetlen, hogy az új helyzetben őnmaga előtt lelepleződve, rossz irányba fordul: megtévesztettből lázadóvá, a lázadás gonosz erejének hordozójává válik.